K.III.1623

BIBLIOTECA DE VULGARISARE
a Fundației Culturale din Vălenii-de-Munte „CUVÎNTUL” ✣✣ No. 8.

N. IORGA

10.100

Două conferinți istorice

945

ținute la T.-Severin și Botoșani în 1927.

Nu se împrumută acasă.

BIBLIOTECA DE VULGARISARE
a Fundației Culturale din Vălenii-de-Munte „CUVÎNTUL” ✣✣ No. 8.

BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ ORAȘUL PIATRA NEAMȚ

N. IORGA

Două conferinți istorice

ținute la T.-Severin și Botoșani în 1927.

K.III. 1623

BIBLIOTECA DE VULGARISARE
a Fundaţiei Culturale „CUVÎNTUL“ din Vălenii-de-Munte

No. 8

N. IORGA

DOUĂ CONFERINŢI ISTORICE

=o=

1.

Ce este un oraş ?

— Conferinţă ţinută la Botoşani în ziua de 11 Decembre 1927 —

I.

Îndată ce prietenul mieu Iacobeanu s'a adresat la mine pentru o conferinţă la această Universitate populară, m'am grăbit să primesc. Era datoria mea, oricîte sarcini aş fi împlinit abia şi oricîte ar trebui lăsate pentru aceasta. Fiindcă am faţă de acest oraş îndatoriri speciale.

Nu doară că aş fi primit din partea lui supt formă electorală vre-o dovadă sensibilă de atenţie. Dar asemenea dovezi le-au avut măcar ai miei, a căror datorie faţă de Botoşani înţeleg a o plăti eu. Odată Manolache Iorga, care iscălia şi Gheorghiu, ca să arăte că a învăţat carte elinească, era aici „efor al negustorilor pămînteni“ şi păstra un şfert din pecetea oraşului. Va fi meritat alegerea lui. Şi acest părinte al bunicului mieu a avut ca urmaş în dregătoria orăşenească pe fratele mai mare al tatălui mieu, purtînd acelaşi nume de Manole.

Am însă şi o datorie personală faţă de Botoşani. Cineva este, sufleteşte, ce-l face şi voinţa sa. Dar este

ce l-a făcut rasa, înțeleasă, nu în sensul cel mai vast numai, ci și în acela, mai restrîns, de familie. În fiecare din noi, la cele bune și la cele rele, se luptă înaintașii noștri, cărora li revine meritul și demeritul Ca să nu cădem însă într'un desperat fatalism, e bine să ni amintim că noi avem putința de a alege între dînșii, dînd cuvîntul unora sau altora după cum ni se pare că este bine să se manifeste în ființa noastră de azi. *Îi putem simți, nu sîntem datori a-i urmà.*

Dar, oricît s'ar da altor factori, mediul va rămînea unul de mare valoare. Și, să ne înțelegem, nu atîta *orice* mediu, ci mai ales acela al copilăriei și al celor d'intăiu ani ai adolescenței. Dar istoricul ce am ajuns a fi și, dacă-mi permiteți a adăugi, și scriitorul literar au o mare datorie de Botoșani. Un Bucureștean, în mediul său amestecat, va putea să se formeze ca vorbitor sau ca om politic de o anume speță, dar nu ca un istoric sau un poet, precum un om din Statele Unite va putea ajunge un admirabil om de acțiune, dar orașele de acolo nu produc poeți, naratori de spontaneitate și cercetători ai trecutului. Eu am crescut însă în acest mare calm inspirator al căsuțelor risipite între grădini și trecutul mi-a vorbit prin puternicele turnuri înfruntătoare de vremi ale acestor biserici.

Astfel am fost pregătit pentru atmosfera cu miresme istorice în care era să mi se desfășure viața.

II.

Și, fiindcă e vorba de trecut, eu care, nefiind un escelent folklorist ca amicul mieu d. Arthur Gorovei, n'am avut plăcerea să fiu rugat a scrie istoria Botoșanilor, așteptînd momentul cînd, fiindcă nu mă ocup cu folklorul, m'ați însărcina cu studii folkloristice, mă simt aplecat să vă comunic cel d'intăiu o nouă lămurire,

foarte preţioasă, care se poate adăugi la cunoştinţa trecutului botoşănean. O fac cu atît mai uşor, cu cît, fiindcă n'am găsit-o eu, ci ea se datoreşte stăruinţii sau norocului altui cuiva, nu am acel sentiment de jenă care te stinghereşte cînd atingi în public o descoperire a ta sau cînd, ca adinioarea, presinţi în public lucruri care aparţin unei intimităţi căreia-i place discreţia.

Un harnic cercetător ieşean, d. Ghibănescu, v'a promis — mi se spune — la capătul unei conferinţe a sale o surprisă. N'a avut vreme să vă arăte de ce e vorba. Dar cred că gîcesc cînd spun că se gîndia la documentul ce se află în volumul XIX din ale sale „Surete şi izvoade" pe care o întîmplare curioasă, dar fericită, mă făcea să-l taiu chiar acuma, ajungînd la documen tul botoşănean aproape în momentul cînd trenul ajungea aici.

E un act prin care un preot din Brăila, Vasile, vinde pe un preţ destul de ridicat, douăzeci şi patru de taleri — în valoarea de azi s'ar cumpăra, pentru a-l face deputat, mai ieftin un aderent politic —, o Ţigancă, Sora, care pe urmă a trecut în stăpînirea legală a altui cuiva din această „Ţară Românească" de unde venia „popa Vasilie".

Şi actul e preţios şi prin aceia că la capăt cumpărătorul, în loc să întrebuinţeze limba slavonă, care pe atunci îndeplinia la noi rolul limbii latine în Apus, însemnînd influenţă, nu cucerire, scrie în româneşte numele şi originea sa, cum şi în româneşte înseamnă alt cumpărător actul de transmitere a proprietăţii asupra Ţigancei.

Simţiţi importanţa acestei escepţii pe o vreme — pe la 1580 — cînd limba ţerii se întrebuinţa doar în izvoade şi însemnări casnice, în socoteli de gospodărie,

iar în cărțile domnești numai cînd Vodă se găsia cine știe prin ce locuri depărtate unde nu era la îndemînă un diac de slavonește.

Să-mi fie iertate aceste observații cnre privesc cunoștinți pe care le doresc generale. Dar trăim într'o vreme cînd se distruge mult pe cheltuiala și obrazul țerii, dar se învață puțin (și nu din vina profesorilor). Acum în urmă mi se spuuea că, și din causa prea marelui grad al specialisărilor, sînt advocați cari nu știu ce a fost Regulamentul Organic și Unirea, iar eu însumi, îutrebînd pe un student la licență asupra instituțiilor englese, am căpătat răspunsul că este doar un act constituțional în evul mediu care se chiamă *magnum chartum!*

Iată însă actul însuși:

> Popa Vasilie din tîrgul Brăilii din Țara-Românească mărturisim aceasta cu această scrisoare a mea cum că eu singur am vîndut o fată mică țigancă (циганка), de nimeni fiind silit nici învăluit, și am vîndut-o lui Mihaiu Vornicul de Butășani (бѹтъшанскомѹ), și am luat pe dînsa bani în număr de douăzeci și patru taleri Drept aceia să-i fie lui roabă dreaptă de cumpărătură și nimeni să nu aibă cu dînsa nimic treabă. Și la acesta au fost oameni buni tîrgoveți din tîrgul Botășanilor (ботъшанскїи), anume: popa Vasilie de la Curtea domnească și diaconul de acolo și Dan din Tătărași și Moșul și Măciucar și Dumitru Șoltuz și Ștefca și alți oameni buni. Și cui va fi de treabă să știe cu acea Țigancă să cate la această scrisoare, și să dea bună pace Milei (Sfinției) Sale. Aceasta scriem și mărturisim cu această a noastră scrisoare. Și pentru mai mare credință am adăugit pecetea noastră la acest zapis, ca să se știe. Scris în Botășani, Dechemvrie 8.
>
> *Pop Vasilie de Brăila*

[Pe V-o:] *Zapis pre Sora Țiganca* de la un popă din Brăilă.

Acest act, care se păstrează în colecţia d-lui C. Crupenschi din Iaşi, ar trebui fotografiat, pentru a fi reprodus în fototipie în acel codice botoşănean, cuprinzînd şi documentele publicate de mine, mai ales în *Studii şi documente,* V, VI şi VII, care se aşteaptă de prea multă vreme.

Dacă nu mă înşel, fără a o fi anunţat, subiectul mieu a şi fost atins incidental. Vin însă la presintarea lui metodică.

III.

Pentru a se vedea ce este un oraş să căutăm întăiu cum se formează oraşele.

Unele arată locul unde e o biserică visitată la cutare moment din an de către pelerini, un *hram.* Astfel s'au alcătuit în Apus centre importante ca acela de la Compostella lîngă mormîntul Sfîntului Iacob. În Rusia mulţimile năvăliau, la anumite date, în cutare localitate consacrată de religie sau numai de superstiţie, şi pe încetul clădirile trebuitoare pentru cercetători: hanuri, cîrciume, alte locuri de popas, deveniau aşezări statornice. Dacă, la noi, Suceva n'ar fi fost „capitala" lui Alexandru-cel-Bun şi o însemnată cetate de apărare, aducerea moaştelor Sfîntului Ioan-cel-Nou de la Cetatea Albă ar fi făcut dintr'însa un oraş. Dacă evlavia celor ce merg, lîngă Roman, la Maica Domnului de la Trifeşti, ar fi fost mai durabilă, satul modest ar fi putut suferi prin aceasta o prefacere în sensul arătat. Şi, în acest cas, Sfîntul cu moaştele şi lăcaşul lui devin un statornic ocrotitor. Dacă, în România, Sf. Constantin şi Elena nu sînt adevăraţii patroni ai Bucureştilor, ci un împrumut făcut stemei Ţerii-Româneşti interpretată într'un anume fel, Veneţia e astfel cetatea Sf. Marcu, Ragusa dalmatină a Sf Vlasie, vecina

Cattaro a Sf Trifon. Astfel noţiunea iniţială şi sensul care se perpetuiază e *moral, religios*. El consacră aşezarea omenească şi-i aminteşte la orice hram de datoriile ei.

Alte ori, ca la oraşele care se suprapun pe o cetate antică, în Italia, în Franţa-de-Sud, — la Lyon, la Bordeaux –, în cea de Nord — la Orléans, la Paris—, la basa şi în concepţia ideală a oraşului e *prestigiul* istoric. Parisul o arată bine atunci cînd în chiar mijlocul lui, acolo unde era Lutetia Parisiorum, reşedinţa Impăratului Iulian, se păstrează fără clădiri nouă un vast teren acoperit de ruinele, ocrotitoare de museu, ale Abaţiei din Cluny. E o învăţătură care se dă altora. Dacă voiţi, şi acestui Botoşani, care cuprinde trei astfel de puncte istorice: Sf. Nicolae din Popăuţi a lui Ştefan-cel-Mare, unde, poate şi în legătură cu o indicaţie a mea, părintele paroh a însărcinat pe doi profesori să spele admirabila pictură, datorită, cred, unui Italian, unui Genoves de la Cetatea-Albă, atît de libere şi de multiple sînt mişcările, aşezîndu-vă astfel oraşul după Argeşul cu Biserica Domnească împodobită cu fresce în stilul lui Giotto şi cu Hurezii lui Brîncoveanu, juvaierul epocei de înflorire deplină a vechii noastre arte şi, supt raportul picturii, mai sus decît aceasta. Apoi biserica lui Petru Rareş, Sf. Gheorghe, al cării teren încunjurător trebuie curăţit de bojdeuce şi deposite, nivelat şi plantat, şi Uspenia, biserica soţiei lui Petru Vodă, Sîrboaica Elena.

Un oraş se poate formà în jurul unei reşedinţe domneşti. Ar fi greşit acela care ar întreba la bacalaureat, unde se pretind vrute şi nevrute, pentru a se vedea dacă elevul e tot aşa de absurd ca profesorul, care era vechea capitală, în adevăratul înţeles al cuvîntului, a Moldovei sau a Ţerii-Româneşti. Căci Domnii noştri

umblau din loc în loc, judecînd ; erau, ca ai Angliei medievale, itineranţi. Îşi făceau biserica şi lîngă dînsa casele domneşti. La anume termine, care nu erau consacrate ospeţelor şi danţurilor, se ştia că Vodă e acolo şi ca Ludovic-cel-Sfînt, regele Franciei, supt stejarul de la Vincennes, împarte personal dreptatea celor cari i-o cer, fie cît de umili, personal, supt un acoperiş de ramuri, o *frescade*, ca aceia pe care un călător frances a văzut-o de-asupra capului lui Petru Şchiopul, supremul judecător al ţerii sale. Exemplu din bunele vremi simple care trebuie să ne îndrepte, pe noi cari gemem supt zădarnicele forme acumulate, către întoarcerea la liniile de practică smerită, dar efectivă, ale trecutului. Lumea se aduna în jurul lăcaşului dumnezeiesc şi în jurul Curţii. Aici, la Botoşani, lîngă mănăstirea de odinioară, casa veche din curtea spitalului a fost, de sigur, adăpost domnesc, şi o simplă rectificare de hotar îi poate restitui rostul de odinioară. Avem a face în astfel de oraşe, cu *un principiu de autoritate*, care se continuă de la o vreme la alta şi dă semnificaţie aşezării omeneşti.

Şi fără Domn, un oraş îşi poate datori originea unei orînduieli administrative. Cu dînsa apare şi dispare sau decade cu dînsa. Astfel e casul cutărui oraş frances creat de Richelieu, în ale cării înalte „oteluri", pe străzi largi ori în jurul unor vaste pieţi, se poate locui astăzi şi mai ieften decît în vechea Ragusă de'nnaintea sanatoriului, unde pentru o mică sumă pe lună eram stăpînul unuia din palatele unei nobilimi distruse. N'ar fi casul cu Bucureştii dacă s'ar realisa fantesia absurdă a acelora cari credeau că o capitală se poate improvisa, cu biserici, zidiri istorice, tradiţii şi populaţia statornică şi cumpărau terenuri la Făgăraş — pănă şi Mustafà Chemal, dictatorul turcesc, prigonitorul de fe

suri pentru bărbaţi şi de iaşmace pentru femei, s'a convins că Americanii nu-i pot fabrică o reşedinţă cu casele numerotate şi a revenit la Angora seculară, unde va ajunge să încunjure cu respect *monumentum ancyranum* al lui August, odată împărţit între grajduri şi spelunce — ; nu s'ar întîmpla aceasta pentru că, între Carpaţi şi Dunăre, Bucureştii ar păstra şi după o eventuală părăsire politică un rost economic. Dar reşedinţile de judeţe odinioară, cînd Dunărea era turcească pe ambele maluri, au ajuns a fi ce e azi în Mehedinţi Cerneţii — două biserici şi cîteva vechi case boiereşti neglijate —, în Teleorman Ruşii-de-Vede —, cu o stradă de comerţ şi biserica risipită în mijlocul cîmpului —, în Vlaşca Găieştii — o subprefectură cu cîrciume la drumul mare. În loc au răsărit oraşele de ordine rusească, piaţa centrală şi străzile ca raze: Brăila — nu Galaţii lui Mihai-Vodă Sturdza —, Călăraşii, Giurgiul, Turnul (Măgurele), Calafatul, Severinul. Aici sensul administrativ a putut da *necesara cohesiune.*

Multe oraşe vechi — la vaduri, la bîlciuri — sau nouă, în jurul unei industrii, unui fel de comerţ — se adună prin munca a cării săvîrşire se cere. America le improvisează adesea. Piaţă, străzi fără case la început, usină sau fabrică, biserică, redacţie de ziar. Aici sensul intim e al unei *necontenite colaborații,* sens înalt, asemenea cu acela pe care-l dă religia.

Deci, oriunde, înţeles moral ori consacrare prin lucrul împreună al orăşenilor.

IV.

Şi, acuma, ce e Botoşanii?

De sigur o considerabilă aglomerare umană, cu monumente interesante şi masive, unele case nouă, un centru bogat, de şi, poate, proporţional cu ce e ţara

astăzi, mai puțin bogat decît altă dată, din vechi — ce rea legătură a trenului cu bietele trei vagoane și cîte un tren de marfă pe zi ! —, școli, cum n'au fost altă dată, intelectualitate, lux, petreceri. Dar *ajunge aceasta pentru a se zice că e un oraș?* Și la întrebare răspund cu altă întrebare: *sensul moral există?*

Exista în Botoșanii de ieri. Dacă poate nu era în el o solidaritate unică, erau *solidarități cetățenești*. Mahalagiii erau vechi săteni, odată rude între dînșii, cari se încuscriau în margenile suburbiului lor. Cartierul boieresc al Sfintei Paraschive avea o boierime strîns legată. Cei bogați—amintesc familiile Baltă, Văsescu— nu uitau pe cei mai săraci, prin împrejurări, decît dînșii, cari n'aveau nevoie să ceară pentru a nu se cufunda. Unitățile acestea sufletești se întrupau în unitățile artistice, în frumusețea de același fel a locuinților, potrivite cu bisericile. Unde s'ar fi permis atunci ca în calmul alb al căsuțelor cu grădini din cele două străzi armenești să răsară, din pretenție, risipă și mai ales prostie, hidoase hardughii care strică tot caracterul unei întregi regiuni? Și nu era om care, legat firește de familia lui, să nu se simtă legat, cumva, și de orașul său, de care era vorba în testamente.

Cînd, fără deosebire de clase, de nație și de religie, va exista din nou acest sentiment, imperios și fecund, cînd instinctiv fiecare va alerga la lucrul util pentru toți, da, atunci veți avea un oraș.

Îl veți avea și atunci cînd va fi îndeplinită cealaltă cerință: *a intereselor materiale comune, necontenit desvoltate prin'r o muncă obștească.* Orice om se unește de la sine cu cel care pentru același scop lucrează lîngă dînsul. Așa se fac marile solidarități umane prin care înaintează civilisația. De ce n'ați crea una și aici?

* * *

Şi, la urmă, un sfat, pe care nu mi l-aş fi permis cînd n'aveam vrîsta de azi şi experienţa culeasă în ţară şi dincolo de hotarele ei.

Formele constituţionale nu le putem înlătura, chiar dacă le-am recunoaşte de niciun folos. Să le lăsăm la locul lor pentru folosul cui le practică şi le exploatează. Dar să recunoaştem şi *valoarea asociaţiilor libere.* Pe acestea *să le strîngem laolaltă pentru isprava cea bună,* chiar dacă de-asupra ar fi egoismul, abusul, violenţa şi risipa. Căci *viaţa harnică unită cu alte vieţi harnice pentru interese legitime şi scopuri morale, — aceasta însamnă un oraş.*

2.

Olteni afară din Oltenia[1]

Nu odată am atras atenția asupra acelui act[2], de o atît de mare importanță, prin care regele Ungariei, a doua zi după năvălirea tătărească, *prefăcea*, cu voia Papei, *în teritoriu de cruciată* Oltenia, după ce înainte de năvălirea cavalerilor pustiului, un înaintaș care e Andrei al II-lea încercase. *în legătură cu expedițla sa la Locurile Sfinte și cu aspirațiile sale la coroana Imperiului latin de Constantinopol, rămas fără stăpîn*[3], *să prefacă Tara Bîrsei cu întreaga Cumanie în alt teritoriu de cruciată*[4]. Era vorba, adecă, dacă acești Cavaleri Ioaniți, Hospitalieri, pe cari-i chema Bela al IV-lea ar fi răspuns chemării lui, în loc să ajungă, o jumătate de veac mai tărziu, în Rodosul mai apropiat de vechile lor sălașuri, de a se face aici *o Franță dunăreană*, «cavalerii de la Malta» avînd să fie cavalerii de Severin, precum, dacă rămîneau Teutonii cei de la începutul veacului la Brașov și în Țara Bîrsei, viitoarea Țară Românească ar fi fost pentru dînșii, cari se și apucaseră de lucru, *înlocuitoarea Prusiei germanice*, care aceasta a rămas.

Acest act, de o atît de mare însemnătate, va trebui încă odată reluat și în cele mai slabe indicații, în cele mai mărunte legături ale lui cu istoria universală, în momentul cînd cu mai mult orizont se reiea actul de

---

[1] Dintr'o conferință la Severin.

[2] Publicat ultima oară în *Urkundenbuch* al lui Zimmermann-Werner.

[3] Ea joacă pentru regele apostolic de la 1206 același rol de păgînătate de cucerit și convertit ca și, peste un veac și jumătate, pentru Angevinul Ludovic, Lituania.

[4] Astfel trebuie încadrate cele două donații în istoria universală. V, acum în urmă, conferința D-lui Rösler la Institutul Sud-est european (supt presă).

donaţie pentru Teutoni, — şi sper a putea s'o fac în scurtă vreme.

Între altele, el arată însă, în ce priveşte judeţele oltene, o viaţă foarte desvoltată, care presupune o serioasă îndeletnicire cu agricultura şi drumuri pentru ducerea carălor cu grîne şi făină, apoi pescării, însemnîndu-se anume acelea de la Celeiu — nume a cărui origine ar trebui cercetată —, ceia ce implică iarăşi mijloace de a căra peştele de acolo în tot cuprinsul ţerii.

Ţara e împărţită încă de atunci în judeţe, numite cheneziate de *o oficialitate slavonă* (v. Vlaşca pentru Ţara-Românească, Stari-Chiojd pentru Chiojdul Mare, Suhodol pentru Valea Sacă, Saac pentru Secuieni, Dolgopol pentru Cîmpulung), ceia ce arată existenţa unei cancelarii, unor acte scrise, în formaţiunile acestea asupra cărora, în epoca mai strălucită a Imperiului balcanic al Asăneştilor, nu se exercita nicio dominaţie superioară de peste Dunăre. Ioan şi Fărcaş se crede că sînt undeva pe Jiiul-de-jos (era şi un judeţ al Jaleşului, existent încă pe la 1400), dacă nu cumva Fărcaş, Lupu, e traducerea în ungureşte a lui Vîlcea (Vîlc = Lup ; cf. Vîlcan, nume întîlnit şi la un frate de rege sîrb în evul mediu), ceia ce l-ar aşeza pe „Fărcaş" (numele întîlnindu-se, de altfel, la Romîni: popa Fărcaş al lui Mihai Viteazul), sus în dreapta Oltului. Litovoiu, pe care, cu fratele lui, Bărbat, îl cunoaştem şi de aiurea, stăpîneşte Jiiul-de-sus Înainte ca Ungurii să fi înălţat Severinul, o parte dintre aceşti Romîni sînt în legătură cu cetatea Mehadiei sau Mehediei, a Meediei (evident după ad Mediam romană, căci *h* se adauge parasitar între doi *e* sau şi înaintea vocalei iniţiale, în aceste părţi: Amaradia-Hamaradia, ahăsta, etc., pănă în veacul al XVII-lea), adăugindu-se sufixul *inţi* ca la *Dunărinţi* (sufixul *anţi* se întîlneşte la Gataianţu, din Gataia), deci Mehedinţii. Iar spre Olt în jos, numele de Romanaţi, cu sufixul slav *aţi*, ca, la Sîrbi, în Alexinaţ, Bobovaţ, Craguievaţ, Cruşevaţ, trimete la o rădăcină Roman, care ar putea foarte bine să însemne pe încă unul dintre aceşti foarte vechi juzi.

O țară care n'avea și nu va avea orașe. Căci Severinul e o cetate străină, care se va distruge, precum altă cetate străină, Caracălul, care nu poate veni decît dela Turnul Negru, Carà-Cule, în față cu domeniul turanic, cuman, al Teleormanului, Delì-Orman, ca și cel din Dobrogea, stăpînește in părțile de către Olt. Încolo sînt numai tîrgurile deosebitelor ape: tîrgul Jiiului-de sus = Tîrgul-Jiiului, tîrgul Jiiului-de-jos = Craiova (cf. Vîrfciorova-Vîrciorova, Orșova, Glogova), satul de pe la 1450-500 al boierilor craiovești, cu biserica pe care o va reface, cu gîndul la acești strămoși, Matei Brîncoveanul, Craiovescul, care-și va zice Basarab, tîrgul Gilortului, confundat cu satul lui Cărbune, Cărbunești, tîrgul Oltului-de sus, unde-și avea pescăriile oltene, Vîlcea, pe cînd Ion va fi avut pe cele dunărene de la Celeiu: Rîmnicul-Vîlcii (de la *rîb*, pește).

Cetăți nu sînt ca în Moldova, alcătuită întreagă din acele Ținuturi care sînt cadrilaterele create ale cetăților domnești afară de Putna și Covurluiul, care sînt penetrații muntene.

Țară de județe istorice, care se opune podgoriei și șesului de dincolo de Olt, unde județele, de imitație, apar ca niște creațiuni numite după ape: Argeșul, Oltul, Dîmbovița, Prahova, Buzăul, Ilfovul, Ialomița, afară de pădurea cumană și de „Țara-Românească" a Vlașcei sau Vlăsiei, cu capitala dincolo de Dunăre, de unde a pornit alcătuirea, și afară de acel Cîmpulung (asemenea cu Chiojdurile, cu Vrancea, cu cele două Cîmpulunguri bucovinene și cu cel maramurășan, cu Cîmpul-lui-Dragoș), care între undele Argeșului și al Dîmboviței, coșcovindu-se cu dealurile sale, a ajuns a fi în această nomenclatură oficială un Muscel sau Muncel[1].

Blocul de județe de înceată creațiune istorică n'a fost atacat de infiltrația turcească tăind o întreagă dungă dunăreană a raielelor. Aici s'a păstrat în genere hotarul Dunării, în margene cu Vidinul sau Diinul (de unde

[1] Afară și de acel județ de colonisare care e Săcuienii. Brăila ca județ derivă din raiaua turcească a cetății.

Dianu, care nu e... masculinul Dianei) şi Cladova. Severinul a fost cucerit, dar nu şi reţinut[1].

Ţară întreagă şi plină de oameni. În această populaţie bogată lipsesc marile case de boieri pe care le-a creat dincolo de Olt Domnia lui Băsărabă (aici n'a fost *ideia* Domniei fiindcă n'a fost acel „Imperiu" cuman din care, cum arăt aiurea[2], s'a desfăcut Domnia întocmai ca Ţaratul Moscovei din Imperiul Hordei de aur). Avem numai boieri de sat, *cari poartă numele satului*, obiceiu introdus la Munteni mai tîrziu numai prin imitaţie (Mărgineanul de pildă): Craioveni, Brîncoveni, Glogoveni, etc. Dar, pe lîngă aceşti neastîmpăraţi urmaşi ai juzilor şi ducilor-Voevozi, aici stă şi se prăseşte iute o ţerănime vioaie, *pe care o stăpîneşte acelaşi spirit de iniţiativă şi de aventuri ca şi pe boierii ei.*

Am văzut-o în timpurile noastre, cînd, după ce au monopolisat în Bucureşti, unde rău s'a făcut îngustîndu-li prin regulamente rostul supt cuvînt de a-i împiedeca de a fi exploataţi, comerţul ambulant —, de-odată i-am văzut, în copilăria mea, la Iaşi şi în alte oraşe moldovene, amestecînd strigătul lor neaoş românesc de purtători de coşuri pline, cu disarmonicele *oos, melăh (Milch)* şi *heis pipişois* al Evreilor şi instalîndu-şi gheretele lor de fructe în piaţa Sf. Spiridon sau lipind de zidurile şcolilor, ca Liceul unde mi-am făcut studiile, generosul deposit al strafidelor, alunelor prăjite şi altor bunătăţi procurabile şi pe credit.

Odinioară, expansiunea olteană s'a făcut în trei direcţii.

Cea mai cunoscută şi pe care n'aş limita-o numai la epoca fanariotă, în care birurile n'au fost totdeauna mai grele decît mai înainte, în valea balcanică a Timocului, unde apar adînc înrădăcinaţi, cu graiul lor caracteristic, portul lor — hainele de abă albă cu şnururi ale bărbaţilor, vîlnicele cu mulţi clinuri şi mărunte pete

[1] V. delimitarea lui Antonie-Vodă, în *Studii şi doc.*, V, p. 327, nota 1.
[2] In „Analele Academiei Romîne" pe 1927.

de colori variate — până foarte adînc, apropiindu-se de ultimele ramificaţii la Nord ale fraţilor lor macedoneni, săltînd din tîrg în tîrg şi formînd adesea, mai mult decît Grecii — după vechea lor datină romană — burghesia bazarului. I-am găsit, în această primăvară, în oaze sămănate până şi în umbra Ravaniţei regelui martir Lazăr — deci pe Morava —, complect deosebiţi de Sîrbii încunjurători. Acum în urmă, un tînăr scriitor romîn, d. Bucuţă, s'a coborît la ei şi a reprodus şi duioase legende care-i arată dorind de biserica şi şcoala în limba lor. Nu ştiu ce mare bărbat politic îmi vorbia la 1913 de posibilitatea (!) anexării lor, şi s'au găsit de aceia cari la discutarea noilor noastre hotare după marele războiu să vorbească de ei ca obiect de compensaţie pentru Banat. Ceia ce a făcut pe bătrînul Paşici să observe maliţios: „Deocamdată se împarte Austro-Ungaria". Nu-mi pare cu neputinţă o atentă urmărire, prin cărţi de biserică, poate păstrate, a rosturilor lor.

O puternică undă s'a îndreptat spre Apus. Ştim bine cînd La 1740 Austria veche pierduse Oltenia, guvernată timp de douăzeci de ani de la Viena. Pacea de la Belgrad revenise asupra hotarelor smulse Imperiului otoman prin pacea de la Pojarevaci (Passarowitz). Pierzînd teritoriul, Austriecii au căutat să păstreze măcar oamenii. Şi i-au atras prin mari privilegii într'un Ţinut unde n'aveau să întîlnească boieri peste pămîntul pe care-l lucrau.

Aceasta cu atît mai mult, cu cît lucrul minelor inaugurat sistematic avea nevoie de braţe, de braţe numeroase şi disciplinate. S'a dat atunci actul de colonisare din acest an 1740. Şi un scriitor bănăţean căruia-i lăsăm cuvîntul li socoate numărul până la *15.000 de familii:*

„Bufanii pribegi, cam la vre o 15 000 de familii, toţi din Oltenia, după ce s'au fost regulat referinţele montane prin decretul din 27 Iulie 1740 şi după ce s'a fost introdus în Banat legea maximiliană, auzind de

favorurile ce se acordau colonilor de prin comunele acestea, s'au aşezat şi ei, parte ca minieri, cărbunari, stînjănari, cărăuşi, şi parte ca lucrători de pămînt [1].

„Şi, aşezîndu-se dar Bufanii mai mult în părţile muntoase ale Banatului, şi-au zidit la început colibe ori bordeie, apoi case, şi aşa au întemeiat sate, care, astăzi, prin frumuseţă, buna rînduială şi curăţenie, au întrecut satele locuitorilor băştinaşi, pe cari Bufanii i au poreclit „frătuţi" (de la frate).

„Mai toţi cred şi susţin că cuvîntul „Bufan" s'ar deriva de la buhă, şi că „frătuţii" aşa i-ar fi poreclit fiindcă şi-au întemeiat locuinţile tot prin locuri muntoase, întocmai ca buhele. Eu am auzit pe un moşneag bătrîn povestind că, fiindcă şi-au luat *„burfele"* cu ei, de aceia li-ar şi zice lor „bufani"!

„Bufanul se deosebeşte mult de Frătuţ, atît prin graiul lui, parcă mai dulce, mai sonor, cît şi prin port, prin datinile şi obiceiurile lor. E blînd la fire, iertător, măreţ, vesel, glumeţ şi ospitalier din samă afară. Portul lor se asamănă mult, cu toate că distanţele de chilometri li despart comunele; de ei se şi încuscresc, în vreme ce Frătuţii, nu.

„Bufanul e de la fire şi cîntăreţ. Mai fiecare comună îşi are reuniunea de cîntări. Cîntările bisericeşti le cîntă „pe frătuţie", cum zic ei despre locuitorii băştinaşi; iar cele lumeşti sînt de o frumuseţă rară. Uimit şi cuprins de-o vrajă neînţeleasă rămîne omul cînd în zilele de primăvară doineşte „bufăniţa" prin pădure, ducîndu-se după cîte-o croşnă de surcele, după fragi, ori după mure.

„Odată rătăcise şi prin părţile noastre bufăneşti un cîntăreţ de prin Ţară, d. Corfescu. Mult s'a mirat d lui văzînd pe Bufani ducînd cărbuni de lemn cu trăsurile (cu coşurile); zicea că numai pe Romînii din Oltenia i-a văzut ducînd cărbuni aşa, şi se mira de atîta asămănare; iar, cînd a auzit cîntînd o femeie ce-şi legăna *ludul*, zicea că e curată doină olteneascâ.

[1] G. Jianu, *Potpourri*, p. 65.

„Şi bieţii oameni, cari în ţara lor numai de zile nouroase şi furtunoase aveau parte, în ţara cea nouă au început a mai vedea şi ei zile senine, iar aurora liniştii şi a tignei începuse a miji şi pentru dînşii. Aici au început a-şi avea şcolile şi bisericile lor, şi în cele dumnezeieşti şi ale naţiunii tot mai mult se întăriau, iar în cultură încă au făcut mari progrese.

„Şi, aşa, în decurs de un veac şi mai bine, dînd peste dînşii vremuri şi mai senine, şi mai furtunoase, totuşi şi-au păstrat în întregime graiul, datinile şi obiceiurile moştenite de la strămoşi, şi pînă în zilele noastre au fost demni de numele de Romîni[1]."

În cutare registre de biserică, însemnînd pe credincioşi şi pe donatori, ca la Moldova Veche, găsim nume din toate părţile oltene, până la Tismana în sus, până la Caracăl în Răsărit.

Aici trebuie întreprins, de la o arhivă de biserică la alta, un lucru lung şi greu, dar atît de spornic! Pentru tinerii intelectuali bănăţeni el ar fi mai lăudabil decît împărtăşirea remuneratoare la miseriile unui politicianism remunerator.

Dar cred că şi în altă direcţie, încă neobservată, s'a săvîrşit, în timpuri foarte depărtate, o asemenea întindere.

Haţegul a fost mărul de discordie între Litovoiu şi fratele Bărbat, de o parte, şi de alta, între regele Ungariei, a cărui suzeranitate o recunoşteau Voevozii Jiiului întreg. Cetatea din preajma Sarmisagetuzei strămoşeşti a fost a acestui neam de războinici, şi Rîul-lui-Bărbat din aceste părţi ardelene aminteşte înfrîngerea celor doi adversari ai regalităţii arpadiene.

Dar o călătorie recentă prin aceste locuri m'a făcut să constat lucruri interesante şi pline de suggestii. Evident că aici sînt *două neamuri* ca şi în Făgăraşul boierilor (dincoace până tărziu nu se pare a fi fost instituţia balcanică a boierilor). Lîngă săteni nenorociţi,

[1] V. *Calendarul Ligei Culturale* pe 1911, pp. 91-3.

mai nenorociți decît cei din Munții Apuseni, lîngă acești bieți oameni părăsiți, cu copilașii lor firavi, în căsuțele de lemn răsărind din curțile murdare, neamul din locuințile înnalte albe, rînduite în impunătoare fronturi de piatră, iar în mijloc biserica de zid, cu turnul sus, păstrînd adesea fresce din veacurile al XIV-lea și al XV-lea, de caracter occidental. Într'un loc, la Streiu-Sîngiorz[1], ctitorii nobili apar, în haine de ostași, cu sabia dată de regele unguresc, în semn de supremă răsplată, la gît, iar, alături, femeia în port românesc, cu catrință. Inscripția e slavonă, din vremea „Craiului Jicmon" (Sigismund), care el însuși dădea diplome slavone—urmat fiind de Ioan Hunyadi pentru mănăstirea Tismana, așa cum Maramurășenii boieri, supt influența noii cancelarii slavone a Moldovei, dădeau pe la 1404 acte în aceiași limbă[2]. Nu e visibil că acești oameni, acești boieri veniau de dincoace de munte, cu toate mijloacele de osebire, de cari erau mîndri?

Și azi, nu e de așteptat din aceleași părți, unde sînt sate de cîte 6.000 de oameni, alte expansiuni?

---

[1] V. Iorga, în „Analele Academiei Române" pe 1927.
[2] Aceleași „Anale" pe 1925.

Din BIBLIOTECA DE VULGARISARE au apărut până acum următoarele numere:

		Lei B.
No. 1.	*Originea și sensul democrației*, cursuri ținute la Universitatea Populară din Vălenii de Munte, de *N. Iorga*.	10.—
„ 2.	*Războiul de independență 1877-8*, cursuri ținute la Universitatea Populară din Vălenii-de-Munte, de *N. Iorga*	4.—
„ 3	*B. P. Hasdeu (cu prilejul comemorării lui la Cîmpina)*, din conferința ținută la Ateneul de acolo (28 August 1927) de *N. Iorga* . .	5.—
„ 4.	*Strămoșii noștri*, cursuri ținute la Universitatea Populară din Vălenii-de-Munte, de *G. G. Mateescu*, conferențiar la Universitatea din Cluj . . .	8.—
„ 5.	*Trei conferințe ardelene*, ținute la Cluj, Zalău și Careii-Mari (Septembre 1927) de *N. Iorga* . .	5.—
„ 6.	*Două conferințe: 1. Românii pe malul drept al Dunării. 2. Muncă, lucru, plăcere?* ținute la Constanța și Galați în Octombre 1927, de *N. Iorga* .	6.—
„ 7.	*Școală și Industrie*, două conferințe ținute la Sibiiu și Moreni în 1927 de *N. Iorga* . . .	6.—

Orice cereri se vor adresa Administrației Fondului „Cuvîntul" la Vălenii-de-Munte.

Prețul: **6 lei.**

Așezămîntul tipografic «Datina Românească», Vălenii de-Munte.